

חשמל בשבת

החשמל הוא נושא חדש, והפוסקים נסו לדון מה דינו מבחינה הלכתית. יש מקרים שבהם יש רק סגירת מעגל חשמלי. ישנם מקרים שבהם יש חוט להט (שכיום כבר לא נפוץ, בגלל המעבר לנורות לד) או גוף חימום (פלטת של שבת, תנור ועוד). צריך לדון בדיון החשמל בכל המקרים הללו. להלן מקורות בנושא זה. לימוד פורה ומוצלח בע"ה, יוסף צבי רימון

מבעיר

שמות פרק לה פסוק ג:

לא תבערו אש בכל משבתיכם ביום השבת:

שבת עג.

משנה. אבות מלאכות ארבעים חסר אחת: ... הבונה, והסותר, המכבה, והמבעיר, המכה בפטיש, המוציא מרשות לרשות. הרי אלו אבות מלאכות, ארבעים חסר אחת.

שבת קו.

וכל המקלקלין פטורין. תני רבי אבהו קמיה דרבי יוחנן: כל המקלקלין פטורין, חוץ מחובל ומבעיר. אמר ליה: פוק תני לברא, חובל ומבעיר אינה משנה. ואם תמצא לומר משנה, חובל – בצריך לכלבו, מבעיר – בצריך לאפרו. והאנן תנן כל המקלקלין פטורין! – מתניתין – רבי יהודה, ברייתא – רבי שמעון.

מתכת בוורת

רמב"ם הלכות שבת פרק יב הלכה א

המבעיר כל שהוא חייב, והוא שיהא צריך לאפר, אבל אם הבעיר דרך השחתה פטור מפני שהוא מקלקל... המחמם את הברזל כדי לצרפו במים הרי זה תולדת מבעיר וחייב. השגת הראב"ד: ... הרי זה תולדת מבעיר וחייב. א"א ולמה לא משום מבשל...?

יראים, רע"ד

וכאשר פירשתי שאין כיבוי אלא בשל עץ כך אין הבערה אלא בשל עץ.

דרכים שונות בביאור הרמב"ם:

שו"ת אבני נזר חלק א"ח סימן רכט

(1) ובמה שכתב ואם נתכוין לצרף כתב הרב המגיד שאם לא נתכוין אין לומר בזה פסיק ריש' דכשאינו מתכוין אינו מלאכה כלל. והנה סברת הרב המגיד. אחר שנחליט שאינו מלאכה רק מחמת הצירוף. קאמר הרב המגיד דכל שאינו מכוין

לשם כך אינו מלאכה כלל. אך עיקר הדין דאין כיבוי והבערה במתכת אלא מחמת הצירוף צריך ביאור:

ז) ונראה דהרמב"ם סובר בזה כדעת הספר יראים. דטעם שאין כיבוי במתכת. מפני שלא הי' במשכן והבערה היתה בצורפי זהב וכסף. וכיון שהבערה היתה רק בצורפים. על כן אין הבערה רק אם נתכוין לצרף. וסבירא לי' לרמב"ם שכיבוי נמי הי' בצורפים שמצרפין אותו במים. וכן הי' במשכן בזהב וכסף ונחושת:

ש"ת מהרש"ם חלק ב סימן רמז ד"ה ומ"ש בדבר

כ"א ע"ב) ורע"מ שבזה"ק פ' צו ובנ"ד איננו אש ממש רק אור האשיי הטמון בטבע חוטי הברזל אבל בהא דפ"ד דביצה יוצא אש ממש ודולק בעצים שמתדבק בהם וגם אי נימא דשייך בי' הבערה מ"מ י"ל דליכא משום כיבוי שהרי נשאר שם כח האשיי אם יחזר החוט ויתחבר בחוט השני ובמק"א כתבתי כי כח העלעקטרי מרומז במשלי כ"ז ברזל בברזל יחד ואיש יחד פני רעהו עפמ"ש חכמי הטבע כי גם שני אנשים יתדבקו בכח העלעקטרי להוציא מה שטמון בלבם אשר יהי' נאלץ להוציא בפיו ולגלות סודו והאריכו למענייתם בהראות נפלאות בחכמת היצורה אשר שם הש"ת בבריאתו ואמרתי שזהו מרומז במקרא הנ"ל וליכא מידי דלא רמיזא באורייתא. ויהי מה כי אם אמנם לא אוכל להחליט אבל אני חוכך מאוד בזה. ולכן יש לצדד להקל בכה"ג דנ"ד שהוא לצורך כבוד ביהכ"נ ונוגע להפסד מעות מקומות המקודשים. ידידו"ש:

מכתבו הגיעני וע"ד שאלתו היות שנעשה כעת בעירו מכונה להמציא אור העלעקטרי בכל העיר וגם בביהכ"ס וביהמ"ד וכפי דברי האומן מסיקין האש כ"ד שעות מקודם וכפי רוב המשתמשין בו יתרבה ההיסק ועי"ז נעשה כח העלעקטרי בחוטי הברזל הנמשכין מן המכונה לכל הבתים ובהגיע זמן ההדלקה יחבר החוטין ומוציא האור עד שעה המיוחדת עד אשר יסיקו ועי"ז מתכבה האור וא"כ בליל ו' מסיקין האש לצורך ההדלקה של ליל ש"ק וביום ו' לעת ערב יעשה ברגע א' פתיחת האור. ובליל ש"ק מסיקים לצורך הדלקת ליל מוש"ק ועי"ז נסתפקו אם מותר להשתמש בהאור בלילי מוש"ק כיון שלצורך זה עושים ההסקה בליל ש"ק וצריך להמתין בכדי שיעשו ההסקה או דסגי בכדי שיעשו גוף ההדלקה ע"י חיבור החוטין שהוא כרגע ממש. עכת"ד שאלתו...

ולא אכחד כי אני חוכך בלבי אם בהבערה וכיבוי של העלעקטריציטעט יש בו מלאכה דאורייתא כיון שלא הי' כמוהו במשכן... י"ל דליכא משום הבערה וכיבוי בכה"ג שהרי אינו אש ממש ואינו שורף החוט ברזל כאש דידן שאוכלת ואינה שותה והוא מעין דוגמת אש שלמעלה דכתיב גבי סנה שנתפלא מרע"ה מדוע לא יבער הסנה וע' יומא (דף

ש"ת אורח משפט או"ח סימן עא

ומ"מ לא יצאה מכלל שם אש, וכהא דקיי"ל כב"ה דמברכין בורא מאורי האש, משום שהרבה מאורות יש באור, ברכות נ"ב. ואפילו על אש שאינו מבעיר, הרי התורה העידה גבי הסנה והנה הסנה בוער באש, והסנה איננו אוכל, ומ"מ קראה אותו התורה אש, וממילא יש לו דין של אש ג"כ בכלל האזהרה של לא תבערו אש.

ש"ת מנחת שלמה, ח"ב (באחת המהדורות) סימן י"ט:

ואותם שרוצים לסתור טענה זו באמרו שגם חוט זה הולך וכלה מעט מעט מפני החום, ואחרי ט"ו או כ' אלף שעות הוא נשרף לגמרי, לדעתי אין שום ממש בטענה זו. ופשוט הוא לענ"ד דאי הוי נקטינן דבעינן דווקא שריפה וכליון, היינו מצריכים שהכילוי יורגש בחוש הראות שלנו, ולא הוי סגי במה שנכלה ונשרף לאחר כ' אלף שעות.

ש"ת מנחת שלמה חלק א סימן יב

ומה שכתב הרמב"ם "כדי לצרפו" נראה דכוונתו לאפוקי ללא שום צורך כלל דהו"ל קלקול, ואורחא דמלתא נקט, וכמו"ש שם באותה הלכה לענין הדלקת נר ועצים כדי "להתחמם ולהאיר", אע"ג דפשוט הוא דחייב גם כדי לאפות ולבשל וכדומה, וע"כ דלא נתכוין אלא למעט קלקול ואשמעינן שגם בחובל ומבעיר מקלקל פטור וה"נ גם כאן ... אבל עכ"פ המבעיר מתכת לצורך בישול או להתחמם ולהאיר מסתבר דלא גרע מכדי לצרפו, ... גם מצינן לומר דכדי לצרף דנקט הכא הוא כדי ליתן שיעור לדרגת החום דלא סגי ביד סולדת או נכויית וכדומה אלא צריכים דוקא שיעור חשוב שראוי לצירוף, ואם נאמר כהמרה"מ בפ"ב שחולק על הלח"מ וכתב שאם רוצה לרכך את המתכת בעינן דוקא "עד שתעשה גחלת" ורק אז הוא דחייב משום מבשל, שפיר הוצרך הרמב"ם לכתוב כאן דמשום מבעיר אין צריכים דוקא דרגת חום של גחלת אלא סגי נמי כשיעור הראוי לצירוף.

ש"ת מנחת שלמה, ח"ב (באחת המהדורות) סימן י"ט:

הנה בעניין אור החשמל, היו כאלה שהתחילו לפקפק אם נקרא אש או לא. אולם, הדבר הוא פשוט וברור... שהוא אש גמור, והחוט הדק שבתוך המנורה שמלבין ולוהט ומפיץ אור, דינו כגחלת של מתכת. ואע"פ שהוא סגור בתוך זכוכית שהורק ממנה יסוד החומצן, ומשום כך אין החוט כלה ונשרף, מכל מקום אין אנו יכולים כלל לדרוש מעצמנו ולחדש דאיסר הבערה הוא רק מחמת השריפה והכליון... ועל כרחק דשטות הוא לומר שהחוט המלובן מחמת הזרם לא חשיב אש... הכל נקרא אש בין לעניין הבערה ובין לעניין בישול.

כיבוי גחלת של מתכת: שבת מב.

אמר שמואל: מכבין גחלת של מתכת ברשות הרבים בשביל שלא יזקו בה רבים, אבל לא גחלת של עץ.

א. רש"י: כיבוי מתכת דרבנן – אין פחם (1. מלשאצ"ל. 2. לא שייך אף פעם צורך, ולכן לכו"ע אין בה איסור). ב. בה"ג, ר"ח: כיבוי דאורייתא (אלא שלא רואים שלוהטת ויש חשש גדול יותר מתקלת הרבים).

ניצוץ

ש"ת אורח משפט או"ח סימן עא

ב"ה עה"ק ירושלים תובב"א תרצ"ד. (להרב ד"ר זיכר בפראג). אם מותר לדבר ע"י המגפון [המיקרופון] בשויו"ט...

לכאורה כל פעולה שגורמים שיתהווה זרם אלקטרי הרי הוא מוליד אש, וכל הולדת אש הוי מבעיר. ונראה שאלה שרוצים לומר שהאש האלקטרי אינו בכלל אש שאסרה תורה להבעיר אותו, אין לזה יסוד שמאחר שהתורה אמרה בסתם לא תבערו אש, כל מה שנקרא בשם אש הרי הוא בכלל זה. ... וע"כ אין לנו שום מקום לומר שהניצוץ האלקטרי שהוא מתילד ע"י הדחיפה שאנו מעוררים באויר ע"י הדיבור של המגפון, שלא יקרא בשם אש. וכ"ז שאין לנו ראייה ברורה להוציא את האש האלקטרי מכלל אש, אי אפשר לנו להקל בזה כלל. ובענין קשר הפעולה של הדיבור על האש המתהווה ע"י הזעזוע שבמגפון, שמחולל את הניצוץ האלקטרי, שבא ע"י ההזרמה החשמלית, ודאי שזה חמור יותר מגרמא, שהרי אין כאן דבר מפסיק בין הולדת האש ובין הפעולה של האדם המדבר, שהתנועה הולכת במהירות ובאופן ישר...

ש"ת מנחת שלמה חלק א סימן י

מפורש בכמה מקומות בש"ס, וכיון שכן מסתבר שגם בנידון שלנו חשיב כלאחר יד, ואע"ג שבדרך כלל בכל לחיצת כפתור חשמלי, לחבר או להפסיק את הזרם, יוצא ניצוץ, מ"מ כיון שבשום פעם אין רגילין ללחוץ על הכפתור בכוונה כדי לעשות ניצוץ, אלא שנעשה תמיד רק אגב גררא בדרך של פסיק רישא, אין זה נחשב כדרכו אלא כלאחר יד, ומעתה כיון שבפתיחת הדלת אין דעתו כלל לאותו ניצוץ, ועיקר כונתו הוא רק להכניס או להוציא אוכלין ומשקין, נמצא שלגבי הניצוץ הרי זה נחשב כפסיק רישא דלא ניחא לו בדרבנן. ועיין "בדגול מרבבה" סי' ש"מ סעיף ג', שתמה על האוסרים לשבור בשבת עוגה שיש עליה אותיות... וכן בנידון שלנו כיון שאינו מתכוין והוא רק מקלקל וכלאחר יד, שפיר מסתבר שמוותר.

גם כתב הפרמ"ג בסי' תק"ב מ"ז סק"א: "דמכה בברזל על אבן וכדומה ויוצאין ניצוצי אש לאו הבערה והדלקה הוא", ומבואר שם שלא נקרא מבעיר אא"כ הניצוץ נאחז דוקא באיזה דבר שהוא בוער ונשרף ולא בניצוצות גרידא. אמנם חידוש גדול הוא וקשה לסמוך

ז. אולם יש טוענים דיש לחשוש לזה, שבכל פעם שמתחדש מעגל חשמלי יוצא במקום החבור ניצוץ קטן של אש, ונמצא שבפתיחתו הוא גורם למלאכת מבעיר, שחייב גם על כלשהו, אך נראה שאין לחוש כלל לכך: ❶ שאפילו להסוברים דמשאצל"ג חייבין עליה, מ"מ אפשר שצריכים שיהי' עכ"פ איזה צורך ותועלת מעשיית המלאכה, אבל בנד"ד שלא רק שאין שום תועלת אלא אדרבה רצוי יותר שלא יתהווה כלל הניצוץ, כיון שהוא רק מכלה זרם לבטלה, וגם בהמשך הזמן הוא שורף ומקלקל מקום המגע, נמצא שודאי לאו דאורייתא הוא לפי מה דנקטינן שמקלקל בהבערה פטור;

❷ ובר מן דין נראה שהבערה זו חשובה רק כלאחר יד, כיון שאין רגילין כלל בשום פעם לפתוח את הדלת ע"מ לעשות ניצוץ, ועיין בגמ' ר"ה ל"ג ע"א, שהמתקן את השופר בכלי שאין רגילין לתקן בו ה"ז חשיב כלאחר יד ולא אסור כי אם משום שבות, וכן איתא בשבת מ"ו ע"ב ברש"י שחופר שחייב עליו מה"ת הוא רק במרא וקרדום, שרגילים לחפור בהם תמיד ולא בדבר אחר, וכן

על זה לענין הבערה דאורייתא וגם אפשר שרק לענין יר"ט כתב כן (בחז"א סי' נ' אות ט' ראיתי שכתב כן גם לענין שבת וז"ל "מיהו אם אין זה נעשה גחלת אף שניצוצי אור ניתזין מן החוט זה אחר זה בתמידות אין זה מבעיר", ואם כוונת הדברים לאותם סוגים של מנוע שנוצרים שם בתמידות ניצוצות בעת פעולתן מוכח שסובר גם לענין שבת דאין בזה משום מבעיר וצ"ע). ואם לוקח שתי אבנים ומכה אותן זו בזו עד שמוציאין אש, כמו שעשה אדם הראשון במוצ"ש יתכן שחשוב ממש מבעיר, כיון שמתכוין בפירוש לעשות ניצוץ כדי ליהנות מאורו, או כדי להדליק בו אש אחרת, לכן אפשר דאחשיבינהו ושפיר חייב משום מבעיר על המצאת הניצוץ הואיל והחיוב של מבעיר הוא גם על כל שהוא משום שאש כלשהו ג"כ חשוב וקטן מדליק את הגדול, משא"כ בנידון שלנו שמתעסק בדבר אחר אלא שממילא יוצא ניצוץ קטן, שבשום פעם אין רגילין לעשותו כדי ליהנות ממנו, אין זה כדרך הבערה אף אם ננקוט ודאי שמלאכת מבעיר הוא אפילו כשאין שום שריפה וכליון, שאם לא תאמר כן יהא אסור לשבור חתיכת סוכר קשה לשתיים מפני שבמקום חושך ואפילה רואים תמיד ניצוץ של אור היוצא מהם מחמת השפשוף שבמקום השבירה [הערת המחבר: נודע לי שלפי המדע יש הבדל בין ניצוץ ע"י התפרקות של חשמל דרך האויר ובין ניצוצות בחכוך סוכר אשר אפשר דאין זה חשיב כלל אש] וכן גם ההולך בנעלים מסומרות יש שהוא פס"ר שבכל דריכה ודריכה יצאו ניצוצות אש אשר לכאורה אין שום חילוק בין אותן הניצוצות ובין ניצוץ חשמל, ואעפ"כ אין חוששין לכך (ועיין "במלמד להועיל" חאו"ח סי' מ"ט שחושש לניצוץ של חשמל וסובר שנחשב מבעיר גמור), ונמצא שלהרמב"ם שמחייב במלאכה שא"צ לגופה אפשר שגם כאן צריך להיות

חייב משום שאעפ"י שאינו נהנה מ"מ אין זו דרך השחתה וכמו"ש החו"י בסי' קפ"ח עייש"ה, משא"כ בניצוץ חשמלי, ידוע שהניצוץ גורם רק רעה ולא טובה.

⑤ גם שמעתי ממומחים שבסגירת מעגל חשמלי של מקרר גם יכול להיות שלא יתהוו בכלל שום ניצוץ או יהיה כ"כ קטן אשר בעיני בשר אי אפשר כלל לראותו. ועיין בריטב"א יומא ל"ד ובכתובות דף ה' ובשטמ"ק שם שכתב: "וכל דאפשר בשום צד בלא מלאכה לא חשיב פסיק רישא" ואעפ"י שרבים כתבו "שקרוב" לפסיק רישא אסור ג"כ, מ"מ אינו אלא מדרבנן, ועיין בזה בשו"ע הרב סי' תצ"ד סעיף כ"ג, ובמהרש"א שבת ק"כ ע"ב, ובחלקת יואב סי' ט'.

④ גם מסופקני שכמו שסובר הרמב"ם שהמחמם מתכת נקרא מבעיר, והיינו משום שכיון שנתחמם כ"כ הרבה עד שמאדים או מלבין הוא עצמו נחשב אש, כמו"כ יש גם לומר להיפך שניצוץ יחידי קטן מאד, שיד האדם אינה מרגשת בו שום חום, אינו נחשב עדיין בגדר אש, ואע"פ שגם ניצוץ זה יכול שפיר להבעיר דברים שהם רגישים לגבי אש, מ"מ כיון שיד האדם לא רק שאינה נכוית אלא גם אינה מרגשת כלל שום חום אפשר שלא נחשב כלל אש, אך אפשר שניצוץ של חשמל חמור יותר מכל ניצוץ אחר שיצירתו היא רק להרף עין, ומיד הוא כלה ונפסד והיה כלא היה, משא"כ בחשמל [הערת המחבר: נודע לי ממומחים שאין זה נכון במתחים חשמליים נמוכים יחסית המצויים בבתים] בשעה שהמגע בין ב' החוטים רופף והניצוץ נוצר אילו היו החוטים נשאים באותו המצב ולא היו מתקרבים יותר היה הניצוץ נשאר קיים הרבה זמן עד שהיה שורף לגמרי את החוטים, ורק מפני ורק מפני החוטים מתקרבים תיכף הוא כבה, ולכן אפשר שחמור יותר, אך אעפ"י כן נראה כיון שלמעשה מתקרבים תיכף החוטים והניצוץ

הנוצר במקרה הוא עפ"י רוב קטן מאד

מסתבר שאין לחוש כלל לכך.

נורות ללא אש

מנחת שלמה, ח"ב (בחלק מהמהדורות) סימן י"ט:

אך יש כהיום מנורות אור הנקראים ניאון, והם מפיצים אור לא ע"י שלהבת אש ולא ע"י גוף לוהט שמאדים או מלבין כי אם ע"י זרמים חשמליים בלבד, ומהם ראיתי שני סוגים, האחד שבו הזרם מחמם חוט שבתוך זכוכית בדרגת חום נמוכה, באופן שהחוט עצמו לא מלבין ואף לא מאדים אלא מראהו נשאר כמו קודם, ורק מהשפעת הזרם והחום נעשין שם תנודות של גלי אור בתוך גז המרוכז מסביב להחוט, והם מפיצים קרני אור ממש כדוגמת האור היוצא מן האש, אך אותו מקום שבו מרוכז האור נראה לעינינו כדמות של שלהבת, וגם מי שראיתו פגומה קצת טועה לחשוב שהחוט עצמו ג"כ בוער, אבל לאמתו של דבר החוט לא בוער רק חם מעט, והשלהבת היא רק ריכוז של אור בלבד בלא שום אש, ואם מי שהוא יכניס את אצבעו לתוך הזכוכית לא יכוה, ואף נייר דק לא יוכל להשרף בו. ויש עוד סוג אחר ששום חוט לא נמצא בו, כי אם אור בלבד שנעשה ע"י זרם חשמלי שמעורר תנודות מסוימות בתוך גז שהוא סגור בזכוכית (הזכוכית עצמה נראית לנו כזכוכית ריקה שאין בה כלום), וע"י אותן התנודות מופיע לעינינו אור הדומה לאור היום, ואותן המנורות נקראין

משום כך בשם "מנורות יום", הגז עצמו לא בוער ולא נשרף, רק מחמת התנודות הוא מתחמם קצת במדת חום של מים פושרין שאין יד אדם נכוית בה ואפשר שגם אינה סולדת.

ובזה נלענ"ד שהמדליק אותם בשבת אינו חייב חטאת, כי לא אסרה תורה רק עשיית "אש" ולא עשיית "אור" (אף הפוספור [-חומר כימי] שמאיר ואינו נקרא כלל אש)...

נכון גם להדגיש דהמנורות של סוג ב' אינם מתחילים להאיר תיכף עם פתיחת הזרם כשאר מנורות חשמל, רק צריכים להמתין כחצי דקה עד שמתחיל להאיר (כל זה ראיתי במנורות ארוכות, כי מנורות קטנות מסוג זה לגמרי לא ראיתי ואפשר שהם נדלקים תיכף), ונמצא שהכח הראשון של הזרם אינו מאיר עדיין רק בצירוף עם כחות זרם שבאים אח"כ, וכיון שכן אפשר דחשיב רק גרמא אע"פ שדרך הדלקתו בכך...

* נכתב בשנת תש"ח - לפי המציאות דאז. שיש להעדיף את הדלקת אור הניאון במקרה של פקוח נפש וכדומה, מדין הקל הקל תחילה (וע' מנחת שלמה חלק א' סי' י"ב אות ד' ד"ה אך).

* **נורות פלורסנט** * **נורות L.E.D** (למשל, בתצוגה של ספרות דיגטליות). * **נורות L.C.D** (מחשב נייד, חלק מהטלפונים הסלולריים).

מזלג חשמלי

שר"ת מנחת שלמה חלק א סימן יב

מוצא אני לנכון להודיע שבהיותי פעם אצל מרן בעל החזו"א זצ"ל אמרתי לו שהמרתיה מים בשבת ע"י מזלג חשמלי ששני קצוותיו מרוחקים והמעגל נוצר רק ע"י המים אשר על כן הם מתחממים ורותחים, שלדעתי איסורו רק מדרבנן, דכיון שזרם איננו אש ממילא הו"ל כמבשל בתולדת חמה דפטור מחטאת, ואמרתי שלדעתי רצוי לפרסם דבר זה לבתי חולים וכדומה, והשיב לי בפשיטות דכמו שהמבשל במים חמים שהם "תולדה" מאש חייב חטאת, כך גם המבשל בזרם של חשמל הואיל ובדרך כלל הוא תהליך היוצר אש הו"ל כעין "עיבור" של אש, וכמו שחייבין

על תולדה כך גם על עיבור הואיל ובדרך כלל הוא עתיד להיות אש אע"ג שלמעשה רק חימם מים ולא נוצר שום אש. מאד התפלאתי לשמוע דבר זה וילדות היתה בי לומר שרק הראשונים היו יכולים לומר חידוש גדול כזה, אך הוא חזר והשיב שלדעתו הוא פשוט ואין צריכים כלל להיות רשב"א לומר דבר זה, אולם גם היום זה תמוה מאד בעיני, ובפרט שהזרם עצמו רק במרוצתו משפשף ומחמם את החוט שמתנגד לו עד שהוא נהפך לאור ושורף ונקרא אש, אבל לגבי הזרם עצמו לא שייך כלל לומר שהוא אש לא בתחלה ולא בסוף.

סגירת מעגל

שר"ת מנחת שלמה חלק א סימן יא

בירורים בענין מלאכת בונה וסותר בסגירת ופתיחת מעגל חשמלי בשבת בספר חזו"א חלק או"ח סי' נ' אות ט' לאחר שמבאר ענין מלאכת מבעיר ומבשל שיש בהדלקת חשמל בשבת כתב אח"כ: "עוד יש בזה משום תיקון מנא כיון שמעמידו על תכונתו לזרום את זרם החשמל בתמידות וקרוב הדבר דזה בונה מה"ת, כעושה כלי, וכש"כ כאן שכל החוטים מחוברין לבית והו"ל כבונה במחובר, ואין כאן משום בנין בכלים אלא דינו כמחובר דיש בו משום בנין וסתירה, אבל הכא אין נפקותא בזה דאפי' בכלים כה"ג חשיב בונה" עכ"ל. עוד כתב שם: "ובפתיחת החשמל שמכניסים הזרם בחוטים חשיב לעולם כתקע, דאף את"ל דקנה של סיידין אף בתקע אינו אלא מדרבנן, היינו דוקא בהרכבה של ב' גשמים שאפשר לחשבן כשנים משתתפין בפעולה אחת אין התקעה מכרעתן לגשם אחד כל שפירוקן נחוץ לטיח של הנמוך, אבל תיקון צורה להגשם ונעשה ע"י זה שימוש, ודאי חשיב בונה, ואף אם השימוש הוא לשעות מיוחדות ואח"כ פוסקו, דהפסיקה היא מכאן ולהבא והצורה הראשונה אינה בת פירוד מן הגשם - ואחרי שההדלקה הוא בנין הכבוי הוא סותר". עכ"ל. וידוע שדבריו הם חדוש גדול עד מאד וכל אלה שנו"נ בעניני חשמל לא הזכירו כלל לחשוש בזה למלאכות של בונה וסותר, עוד יתירה מזו שמעתי אומרים בשמו של מרן בעל החזו"א זצ"ל שגם בשעה שאין שום זרם בחוטים וכשהאדם לוחץ על הכפתור לא נעשה עדיין שום דבר, מ"מ עצם סגירת המעגל להיותו ערוך ומתוקן להדלקה שתיעשה אח"כ ע"י שעון, אף גם זה חשיב בונה. (הלום ראיתי בס' חדושים ובאורים להגר"ח ש גריינימן שליט"א בחלק או"ח ב' דכתב נמי הכי

מסברא דנפשי' שלדעת החזו"א ה"ה נמי דאסור גם בשעה שאינו מחובר עדיין לזרם החשמל. ולענ"ד נראה כמו שיבואר להלן דהחזו"א לא אסר אלא בכה"ג שמחמת פעולתו נוצרו בחוטים כוחות חדשים אשר הם נראים לנו כמו ממות לחיים, וגם מפורש כתב בספרו מפני שיש תיקון צורה להגשם, ולפיכך אף שרגילין בכך אפי"ה חשיב כבונה, אבל בשעה שאין זרם וגם המעגל עדיין פתוח נראה דכיון שההכשרה לכך היא ע"י מעשה כזה שרגילין תדיר לעשותו אין זה אלא גרמא ולא ממש בונה)...

והואיל שזה היה תמוה בעיני פניתי אליו במכתב אשר בו העירותי בקצרה שלענ"ד אין בהפעלת זרם משום בונה, והוא קרוב יותר לחיבור פתילה עם שמן שבנר כדי להאיר, או כמשתמש בזרם של מים ורוח כדי לסובב ולגרום תנועה, מבלי שתיעשה שום מלאכה, וגם כיון שהלחיצה בכפתור לפתוח או לסגור מעגל הוא דבר קל שעושים אותו תדיר, לכן אפילו במחובר הרי זה קרוי רק בשם "השתמשות" ולא כעושה כלי מחדש דחשיב כבונה. ולאחר שקבלתי ממנו תשובה קצרה, כתבתי לו עוד מכתב והשיב לי גם עליו, אך מפני הכבוד והיראה שוב לא כתבתי כלום. והנני מעתיק בזה את שני המכתבים של בעל החזו"א זצ"ל כלשונם. ומוצא אני לנכון להקדים שאין אני מתכוין כלל להתווכח ולהשיב עליהם כי צדיקים במיתתם קרויים חיים ועוד גדולים הם במיתתם יותר מבחייהם, ואם בחייו יראתי מלהתווכח כ"ש עכשיו, רק אמרתי לבאר בארוכה אותם הדברים שכבר העירותי בקצרה כדי שהמעיינים יתנו אל לבם לעיין בזה...

גם אם הלחיצה בכפתור היא לא להאיר אלא לגרום תנועה וסיבוב מבלי שתיעשה בכך שום מלאכה כמו הפעלת מאוורר וכדומה, אשר אז התנועה נוצרת בגלל סגולת המגנטיות, מ"מ לא מיבעיא אם זה נעשה ע"י זרם ישר אשר הגלגל המגנטי שמחובר לציר נדחף מהזרם ומסתובב מסתבר דהו"ל כמים או רוח שמסובבים בכוחם גלגל, וכמו שמותר למשוך ולקרוב בשבת ברזל ע"י מגנט כך מותר לדחוף את הגלגל אם זה רק מסתובב ולא נעשה כלל שום מלאכה, אלא אף אם זה נעשה ע"י זרם חילופין ג"כ מסתבר שאנו אין לנו אלא מה שעיינו רואות שהזרם הבא לסירוגין תוך החוטים דוחף ומסובב גלגל, וכיון שאם היה נעשה דבר זה ע"י קפיץ אשר ע"י לחיצה בכפתור מתחיל המאוורר להסתובב וכמו כן הוא גם נפסק ע"י לחיצה, וחידוש התנועה וההפסקה נעשין תדיר ע"י האדם בכונה כמו פותח ונועל דלת של בית, הרי מסתבר שמותר לעשות כן בשבת כיון שהמאוורר כבר ערוך ומתוקן לכך מלפני שבת, והלחיצה לסובב אותו אינה אלא כשמשמש בכלי שכבר נגמר כל צרכו ולא צריך שום תיקון וכן הלחיצה כדי להפסיק, כי דוקא בעריכת שעון שרוצים תמיד בהילוכו ולא בהפסקתו שהרי בשום פעם אין רגילין להפסיק שעון מלכת, רק בזה חששו הפרמ"ג והח"א לאיסור בונה, משא"כ במאוורר הרי כמו שרוצים שיסתובב כך גם רוצים בהפסקתו ולא רק "משום חשבון תשלומין" ולכן שפיר מסתבר דשרי. ואיך שהוא הרי רואים ברור מדברי החזו"א שחושש למלאכת בונה גם במדליק פנס חשמלי אשר ההדלקה נעשית ע"י זרם ישר הבא ממצבר ואין צריכים כלל שהחוט הזרמי יהפך למגנט, ודבר זה ודאי צ"ע הרי המצבר שאצורים בו גורמי הזרם דומה ממש למיכל של נפט או גז אשר ברצותו מדליק וברצותו מכבה ולא חשיב כלל כבונה וסותר, וה"נ גם

כאן כולם רואים שהמצבר מחמם את החוט והוא ע"י כליונו נותן בו כח להאיר. גם רואים ברור מדבריו בשני המכתבים, וגם מזה שמשוה בספרו עריכת שעון בשבת להדלקת חשמל, שלא נתכוין כלל לחשוש בגלל מגנטיות או מפני זה שהאלקטרוניס הם חלק מעצם גוף המתכת, כי אם בגלל זה שתיכף עם פתיחת המעגל הכלי מתחיל תיכף את השימוש, ודבר זה צ"ע...

ואף שהחזו"א עצמו סובר שגם בעריכת שעון יש איסור תורה של בונה אע"ג שהעריכה רק מחזרת את הקפיץ לאותו המצב שהיה קודם, מ"מ כתבנו כל זה כיון שרבים מגדולי הדורות אינם סוברים כך (ומעתיק אני כאן לשונו של הפמ"א בח"ב סי' קכ"ג "ולדעתי היתר גמור למושכו ע"י הגלגלים אף בשבת דעדיף מכוס של פרקים שאינו עשוי להדק", וגם כתב "ולדעתי אין איסור אפי' בשבת למשוך ע"י האופן השלשלת הקטן ואח"כ הולך השלשלת לאט וע"י תחבולה זו הולכין האופנים ומראין השעות" עכ"ל, וראה לעיל סימן ט' שהבאנו שם חבל מחברים שכתבו (כן), וגם נתבאר בדברינו הקודמים שאפי' להפמ"ג יכולים לומר שרק בשעון הוא דסובר שאסור מפני שרגילים רק להעריך ולא להפסיק, משא"כ בחשמל שרגילים לפתוח ולסגור דחשיב כרגילים תמיד לפרק ולהחזיר. ולפי"ז נראה שהפותח מעגל של חשמל כדי להפעיל שעון חשמלי אינו חשיב רק כמזיז את המחוגים אלא חשיב שפיר כמכניס קפיץ ועורך אותו, והיינו מפני שהשעון עצמו תפקידו הוא להיות תמיד ערוך ומתוקן להראות השעה ואין מפסיקין הילוכו, ולכן רק החיבור עם הזרם עושה אותו לשעון, משא"כ במדליק וכ"ש בהפעלת מאוורר...

וכן מה שכתב "דתיקון החוט עצמו ממות לחיים הוי בונה", צ"ע דרש"י כתב בכתובות

ו' ע"ב לענין מפיס מורסא דטעמא דחייב
הוא מפני שהוא מתקן פתח וחייב משום
בונה, דאשכחן בנין בבעלי חיים דכתיב "ויבן
את הצלע". וכמו"ש בגמ' שבת צ"ה ע"א על
גודלת ופוקסת דילפינן מהך קרא דקרוי בנין.
וגם אמרו שם בגמ' /שבת/ בדף קמ"ז ע"ב
בחוליות של שדרה שנתפרקה אחת מהן
דאסור להחזיר משום דמיחזי כבונה, וכן הוא
בשו"ע /או"ח/ סי' שכ"ח וז"ל. ולפי"ז צ"ע
במי שנתעלף וזקוק להנשמה מלאכותית
שיהא אסור לעשות כן בשבת למי שאין
הצלתו דוחה שבת מפני הטעם שנראה כי
ממות לחיים דחשיב בונה והוי איסור תורה,
גם מסתבר שמותר לעשות תחבולה להחיות
בהמה בשבת והיינו משום דדוקא אם השפיל
תל או מילא גומא הוא דחשיב בונה. וה"נ
באדם רק אם עושה שינוי בגוף האדם כגון
שהחזיר עצם או חוליא למקומה אבל לא
כשמחיה דחשיב רק כמעיר אותו משנתו
(ואף שלענין שעון כתבו דאסור לחדש
הילוכו אפי' ע"י זיז כלשהו וכ"ש הכא שממש
מחיהו, אך יתבאר להלן דאזלינן נמי בתר
שמא שאינו קרוי בשם בונה), וכיון שכן מנין
לנו לומר דבכל פעם שמחדש את הזרם
שבתוך מעגל החוטים לזרום רצוא ושוב
דקרוי בונה. אולם עדיין י"ל שהמתעלף חשיב
רק כישן וההנשמה אינה אלא למנוע את
המות, משא"כ חוטי חשמל בשעה שאין בהם
זרם סובר החזו"א דהרי הם ממש כגוף מת
והכנסת הזרם הוא כמו ממות לחיים, וגם
באמת צ"ע הואיל והלב עובד ע"י זה
שמתכווץ ומתרחב ופועל כעין משאבה
ששואבת ומריקה וכן גם הריאות וכו' ונמצא
שע"י עיסוי לב או הנשמה וכדומה מפעילים

ממש דברים שנתקלקלו ולא יכלו לעבוד
ואפשר דלא שרי אלא מפני שפקו"נ דוחה
שבת וצ"ע...

גם חושבני דכמו שמותר להדיח כלים בשבת,
וכן המכבס כסותו בשבת (עיין פמ"ג בפתיחה
לא"א ריש סי' ש"כ ובתה"ל"ד שם ס"ק י"ז)
וסוחט ממנו את המים או מפלה כליו וראשו
אינו חשיב כבורר, ולא דמי לשורה כרשינין
או מציף עליהם מים להסיר מהם הפסולת
דשפיר חשיב בורר, והיינו דהואיל ורגלין
תדיר ללכלך ולהדיח אין זה קרוי בשם בורר
אלא כמנקה כליו ובגדיו (גם מה שמותר
לבורר אוכל מפסולת או לחתוך ירק כדי
לאכול מיד היינו נמי מפני שהוא נקרא בשם
אוכל ולא בורר או טוחן, אע"ג שעושה ממש
מלאכת בורר וטוחן, ועיין גם בשלטי
הגבורים סוף פט"ו משבת שכתב לענין
קניבת ירק דהדחת ירק שרי אבל לא להסיר
העלין המעופשין מן הירקות דאסור משום
בורר, הוסיף לומר "וקורין אותו (הנשים)
להדיא ברירה שאומרים ביררנו הירק" עכ"ל).
וכן השובר עץ או חרס לא חשיב כקורע כיון
שהוא נקרא שובר ולא קורע. הרי חזינן שאף
במלאכות דאורייתא אזלינן נמי בתר שמא,
וכיון שכן נלענ"ד דה"ה נמי שפתיחת מעגל
וסגירה נקראת רק בשם שימוש ואינם
קרויים כלל בלשון בני אדם בשם בונה
וסותר. גם צ"ע הנוטע יחור בארץ או מרכיב
יחור בעץ דחייב משום נוטע, אמאי לא
חשיב נמי בונה, הרי מעיקרא הי' יחור מת
ועכשו הוא עץ חי, גם התולש מעציץ שאינו
נקוב וכן הנוטע פטור אע"ג שנשתנה ממות
לחיים או להיפך...

מוליד

נתבאר לפי זה דלענ"ד נראה דבכה"ג דלא עשה כלל שום הדלקה או כיבוי כי אם מחבר רק את הטלפון עם הזרם אין לאסור בשבת וי"ט לא משום מכה בפטיש ולא משום מוליד. (אך חושבני שהמון העם אינו יודע כלל להבחין בכך ויכול לטעות ע"י זה לומר שמוותר גם להדליק ולכבות את החשמל בשבת, ולכן אף לדין אין להתיר דבר זה כי אם במקום צורך גדול, וכע"ז מצינן בשאילת יעבץ הנ"ל דאע"ג שסובר דעריכת שעון בשבת דומה לפתיחת וסגירת מנעול דשרי, אפ"ה כתב שלמעשה נכון להחמיר מפני שנראה בעיני הבריות כתיקון כלי וכ"ש כאן). ועיין גם בשערי דיעה סי' קצ"ד שאף גם הוא מתיר, אך מה אעשה שכבר הורה זקן והוא הגאון מוהר"י שמעלקיש ז"ל בשו"ת בית יצחק יו"ד ח"ב סי' ל"א בהשמטות על דבר הטלפון אם מותר לדבר בו בשבת, ובתוך דבריו כתב שם: "דכמו בסחופא כסא אשיראי אמרינן בביצה כ"ג דאסור משום דמוליד ריחא ה"ה דאסור לעשות עלעקטרושע פארבינדונג בשבת" עכ"ל. והדבר צריך הכרעה. (שוב ראיתי בשו"ת ציץ אליעזר ח"א סי' כ' פרק ז' שמביא מחתנו של הבית יצחק גאב"ד דק"ק רישא שכתב נמי דאי אפשר לדמותו להולדת ריח, ורק הואיל וכבר יצא לאיסור מפי חותנו לכן אינו רוצה להתיר, ועי"ש דהאי גאון ז"ל כתב נמי "לדעתי יש לאסור לעשות זאדאווססער (מי סודה) בשבת משום דגם שמה מוליד הרכבה חימית", ואפ"ה למעשה רבים מקילים בזה)...

אבל נראה דכיון שאיסור מוליד הוא רק מפני שנראה כעושה דבר חדש, לכן מסתבר דדוקא אם באמת נעשה דבר חדש כמו הוצאת אש שהניצוץ היוצא הוא לגמרי דבר חדש, או

אפי' ריסוק שלג שאף גם זה נראה ממש כדבר חדש שמתחלה היה שלג ועכשיו מים, לכן שפיר אסור בכל ענין, משא"כ בההיא דסחופי כסא אשיראי דמה שנראה כדבר חדש הוא רק מפני השינוי שהבגד נשתנה והתחיל פתאום ליתן ריח, בכה"ג נראה דאפשר שרק בדבר שאינו מיוחד לריח אז שפיר נראה כדבר חדש ואסור, משא"כ אם הבגד מיוחד ועומד לכך אפשר דבכה"ג אין זה נראה כלל כדבר חדש. ואפשר נמי דמשום כך לא חשבינן את הולדת כח התנועה והשמעת קול של השעון כמוליד, אע"פ שהשינוי משעון עומד לשעון הולך הוא יותר מהולדת ריח, משום דכיון שכך תפקידו של שעון להיותו הולך וקולו נשמע לכן אין זה נראה כלל כדבר חדש (ומ"ש בגמ' ביצה כ"ג ע"א דטעמא דמוללו ומריח בו הוא משום דריחא מיהא איכא ואוסופי הוא דקא מוסיף, היינו משום דאי ליכא כלל ריחא גם זה הי' נראה כדבר חדש. משא"כ בדבר שהזרם מתחדש בו ונפסק ק' פעמים ביום מהיכ"ת נימא שנראה כדבר חדש), וכיון שכן גם כאן המגנטיות והתנודות והולכת הקול לא דבר חדש הוא כלל כיון שכל זה נעשה בכלים שעומדים ומיוחדים לכך, ולכן כמו שהחזרת מטה רפויה אינה חשובה כעשיית כלי הואיל וכך תשמישה תדיר, כמו כן גם לענין מוליד אם רגילים תמיד להוליד ולחזור ולהוליד אותו דבר עצמו שכבר נולד קודם וכך הוא תשמישו תדיר נראה דלא שייך בו כלל איסור מוליד. וגם אפשר שאף איסור מוליד הוא דוקא כשנולד דבר שהוא בר קיימא, ומה שהולדת ריח חשיב מוליד אע"פ שהריח הולך ונודף היינו משום דחשיב כמתקלקל וכן הוא דרך יצירתו וכן בהולדת אש משא"כ בנד"ד שההולדה היא רק לזמן מועט ותיכף לאחד/לאחר/ גמר תשמישו הוא חוזר ומנתק את

הזרם או שהוא נותק מאליו ואח"כ שוב פעם חוזר ופותח וחוזר חלילה בכגון דא לא חשיב כלל מוליד. ובעיקר הדבר חושבני שקשה מאד לחדש איסור מוליד כזה שלא נזכר כלל בש"ס, דהא הולדת חום נמי קרי ליה בגמ' שבת מ"ח א' בלישנא "דאולודי קא מוליד" ואפי"ה בכה"ג דלא אסור משום מבשל שפיר מותר לחמם אע"ג דמצד הסברא אינני יודע אם היינו מחלקים בין הולדת ריח להולדת חום, וחזינן נמי דאע"ג שאין מרסקין שלג וברד מפני שנראה כבורא דבר חדש ואפי"ה פירות שעומדין לאכילה מותר לסוחטן ולא אסור משום מוליד משקה מאוכל, וגם אמרינן דאין צביעה באוכלין ומותר אע"ג שלעינינו ה"ז נראה כדבר חדש טפי מסחופי כסא אשיראי, ומוכח ודאי מזה שאין לנו

שינוי זרם

שר"ת מנחת שלמה חלק א סימן ט

ועכ"פ לדעת הבית יצחק פשוט הוא שאפי' אם אחרים מצלצלים אליו ג"כ אסור להגביה את שפופרת הטלפון ולענות, כי תיכף עם הגבהתו נעשה חיבור עם הזרם ומוליד בו כח זרמי. ברם נראה דאף אם נאמר דאסור משום מוליד, מ"מ מותר להגביר את הקול ע"י הגברת עוצמת הזרם ואין לחשוש בזה לאיסור מוליד, שהרי אמרו בגמ' ביצה כ"ג ע"א שמותר למלול עשבים שיש בהם ריח משום טעמא דריחא מיהו איתא ואוסופי

לאסור משום מוליד כי אם במה שנזכר מפורש בש"ס והבו דלא לוסיף עלה. וכיון שכן נלענ"ד שמותר לדבר בשבת עם אנשים אשר אזנם כבדה משמוע ולא מיבעיא אם הם משתמשים במכשיר כזה שאין הזרם בא מבחוץ אשר המדבר מול המכשיר רק גורם שינויים קלים בעצמת הזרם, אלא אפילו נגד מכשיר כזה אשר בשעה שהוא נח לא זורם בו שום זרם ורק מחמת קול המדבר נוצר ומתחדש כל פעם זרם אשר לכאורה יש לחשוש שהמדבר חשיב כפותח וסוגר לסירוגין כמה פעמים ברוח פיו את הזרם, אפי"ה נלענ"ד דשרי ואין המדבר חשיב כלל כעושה בנין לשעה וגם לא אסור משום מוליד.

הוא דקא מוסיף כך גם כאן, ואף שהמג"א בסי' תקי"א ס"ק י"א אוסר להוסיף בשמים על בגד שמריח כדי שיריח יותר מפני שהוא מוסיף בבגד ריח חדש, וה"נ הרי מוסיף עוד זרם ונוצר ע"י זה כח חזק יותר שלא היה קודם, מ"מ עיין בשו"ע הרב ז"ל שכתב שם בסעיף ז' שרק מין בושם אחר שלא היה כלל מקודם הוא דאסור ולא מאותו מין, ובנד"ד הרי הו"ל כאותו המין.

השלכות: הגברה והנמכה של זרם ברדיו; קלנועית, גלאי מתכות (עיין "הלכה מדינה וטכנולוגיה", בהוצאת מכון צמת).

מעלית שבת

שו"ת מנחת יצחק חלק ג סימן ס

אם מותר לעלות ולרדת בשבת, במעלית הפועלת ע"י כח האלקטרי.
ב"ה יום א' בהב"ח ל"ו למבנ"י תשכ"א לפ"ק מנשטת יצ"ו. שוכט"ס אל כבוד הרה"ג המפורסם בתורתו ויראתו וכו' כש"ת מוה"ר שמואל מאיר הכהן הולנדר שליט"א מלפנים דין דק"ק טשערנאויץ וכעת בתל אביב באה"ק תובב"א.

אחדשת"ה כמשפט לאוהבי שמו, את גי"ה הגיעני, ע"ד המעלית שעולים ויורדים בהם בבתי הגדולים, שפועלים ע"י כח האלקטרי, אם מותר לעלות ולרדת בהם בשבת, ביחד עם אינם יהודים, שעולים ויורדים לצורך עצמם, ודעת כת"ה שאסור בודאי, משום המלאכות דאורייתא ודרבנן הנעשות בבית התעשייה של כח האלקטרי, שנעשה גם לצורך ישראל, ועוד שעל פי רוב ההשתמשות, מרבים בעשיית כח האלקטרי, וא"כ מוסיפים במלאכת העשייה בשביל ישראל ממש עכת"ד.

(א) הנה צדקו דבריו בזה, דהשני חששותיו מקורם בש"ע ופוסקים, דהא נעשה גם לצורך ישראל, אפילו בנר, דנר לאחד נר למאה, אסור להנות ממנו בשבת לכ"פ, כמבואר (באו"ח סי' רע"ו), ומכ"ש דאם יש חשש שירבו בשביל ישראל, דאסור לכ"ע, כמבואר שם (סעי' א'), אך בעיר שרובה עכו"ם, והבעלים והפועלים בבית התעשי', הם כולם עכו"ם, כבר כתבתי בספרי מנחת יצחק (ח"א סי' ק"ז), בשם גדולי האחרונים, לצדד משום דבעיירות הגדולות, החומר להדלקה ביום ש"ק, בודאי נעשה קודם השבת, והמלאכה ביום השבת, היא על להבא, שלא יהי' נפסק המשפיע בימים הבאים עיין שם, אך בכל זה במדינתו שהכל נעשה ע"י ישראל, ל"מ היתר הנ"ל, ועי' בתשו' אמרי יושר (ח"ב סי' נ"ב), וחמיר משם, דל"ה רק חשש אמירה לגוי, משא"כ הכא דפועלים עצמם ישראלים עיי"ש.

(ב) אבל באמת בלאו טעמים הנ"ל, אסור להשתמש בשבת במעלית הנ"ל, דהנה בפעולת האלקטרי, ישנם שלשה מינים, א' שרק מוליד כח האלקטרי, ב' ע"י כח האלקטרי מוליד אור המאיר, ג' שמעלה גם שלהבת, והנה במין הג', פשיטא דשייך בזה הבערה וכיבוי ממש, וגם במין הב', אף שפליגו בזה גדולי האחרונים, מ"מ נסכם להלכה, דההבערה וכיבוי האלקטרי הוא איסור תורה, וכמ"ש בתשו' אחיעזר (ח"ג סי' ס'), ומה שמצאו מקום לדון מחברי זמננו היא בנוגע למין הא', אבל גם בנוגע לזה, כבר בארתי במקום אחר, שגם בזה יש לדון משום הבערה וכיבוי, ועפ"י דברי הרמב"ם (בפ"ב מה' שבת), דהמחמם את הברזל כדי לצרפו במים ה"ז תולדת מבעיר, ומש"כ כדי לצרפו, לאו דוקא אלא שיהי' לאיזה תועלת, דאל"כ הוא מקלקל, וכמ"ש בתשו' קרן לדוד (או"ח סי' פ'), וא"כ אם הגיע החימום של הזרם האלקטרי לכלל זה, הוא בכלל מבעיר, ואף אם כבר הגיע לחימום כנ"ל, והוא מוסיף קצת ע"ז, הוא כמו מוסיף על שמן שבנר, שיש בזה משום מבעיר, ויש בזה משום הבערה דאו'.

(ג) אמנם בנוגע לכיבוי דאו', תלוי באשלי ררבי, דברמב"ם (שם /פ"ב מהל' שבת/ ה"ב) פסק, המכבה גחלת של מתכת פטור, ואם נתכוון לצרף חייב וכו' והיא תולדת מכבה עכ"ל, ומקורו (במס' שבת מ"ב וקל"ד ויומא ל"ד), והקשה הראב"ד, דאפילו לא יהא צריך לצרופי יהא חייב להרמב"ם לשיטתו, דס"ל כר"י דמלאכה שאצל"ג = שאינה צריכה לגופה = חייב, ות"י הה"מ דכל שאין מכוון לצירוף ליכא מלאכה כלל, ומדמה לי' לקטימת קיסם עיין שם, ובתשו' קרן לדוד שם, /או"ח סי' פ' / השווה לשיטתו, את דברי רש"י (שם /שבת/ דקל"ד), שכתב דל"ש כיבוי בגחלת של מתכת, משום

דאינו נעשה פחם, ואת דברי המג"א (סוס"י של"ד), דאינו שורף (כלומר שאינו נשרף כמ"ש הפמ"ג שם), ואך אם כוונתו לצרף, הו"ל כמו פחמין, וכ"ז שייך בכיבוי דוקא, אבל בהבערה ל"ש סברת ההמ"ג הנ"ל, וחייב אם רק יהי' לאיזה תועלת כנ"ל, וא"כ בנוגע לכיבוי, כיון דאינו חייב רק היכא דמתכוון לצירוף, והרי אין צירוף אלא במים וכמ"ש (שם בההמ"ג ה"א), ממילא ל"ש בנ"ד כיבוי דאו', אבל כיבוי דרבנן בודאי איכא כדמוכח שם, אבל מדברי הירושלמי (יומא פ"ג ה"ה), הוכיחו הפוסקים, דס"ל, דשייך אף משום כיבוי דאו', בגחלת של מתכת עיין שם.

(ד) ואגב הא דמוכח מדברי הרמב"ם, דגם החיוב צירוף, היא משום מכבה, וכן מוכח מדברי הרבינו חננאל (יומא ל"ד), שעל קושי' הגמ', והלא מצרף, כתב, כלומר, והלא נמצא מכבה ריתוח האש במים עיין שם, בזה ניחא מה דאיתא בהגהות מרדכי (פ"א דשבת), בתשו' רבינו יום טוב, בענין להתחמם כנגד המדורה שעשה העכו"ם לצורך ישראל, שצדד מטעם דהכל חולים אצל הקור, והביא שם לראי' (מיומא ל"ד), שהתירו כיבוי גחלת של מתכת, בשביל צער כהן גדול, ובדברי הש"ס הזכירו דהתירו האיסור צירוף, ובמק"א כתבתי כוונה עמוקה בדבריו, אבל לפי הנ"ל א"ש בפשיטות, דהכל חדא כנ"ל.

(ה) אמנם דעת הראב"ד שם, /פ"ב מהל' שבת/ דאין במתכת, לא משום מבעיר, ולא משום כבוי, אבל יש בו משום מבשל, וגם הרמב"ם ס"ל דיש משום מבשל במתכת, וכמ"ש (שם /הלכות שבת/ פ"ט ה"ו), דהמתין מתכת או מחממו עד שנעשה גחלת, חייב משום מבשל, וכבר כתבו המפורשים, לפרש את שיטתו בזה, ומוכח מדברי הרמב"ם דבנוגע לבישול, צריך דוקא למרפי רפוי, וכמ"ש שם בין שריפה גוף קשה באש וכו', אבל ראיתי בחזון איש (ה' שבת סי' נ' אות ט'), שחידש לומר, דנראה דאם יד סולדת יש בו משום מבשל, אף על גב דלענין חיוב בדבר מאכל צריך שיתבשל כמאב"ד, מ"מ איסורא איכא כל דנעשה יד סולדת, וכמו כן במתכת, ואחר שנעשה יד סולדת, מה שמוסיף עוד על חמימותו יש בו משום בישול, דאפילו לדעת הפוסקים (בסי' שי"ח), דלאחר שנתבשל כמאב"ד, אין בו משום בישול, הכא אין לנו שיעור עד שנעשה גחלת, או שניתן יש בו משום בישול, וכן אין שייך במתכת אין בישול אחר בישול, ומטעם זה ס"ל דהמדליק נר חשמל בשבת, יש בו משום מבשל, עיין שם, וא"כ נוסף על איסור מבעיר וכיבוי (דאו' או דרבנן), יש גם משום מבשל.

(ו) ועוד איתא שם /הלכ' שבת סי' נ' אות ט'/ בחזון איש, דהיכא שמעמיד תכונת האלקטרי על תכונתו, לזרום את זרם החשמל, יש בזה משום בונה, וממילא בסותם הזרם, יש בזה משום סותר, וא"כ הה"ד בנדון דידן.

(ז) ובזה בנוגע לשאלתן, אף בלתי המלאכות הנעשות בבית התעשי', הלא בפתיחת זרם האלקטרי בעצמו, נוגע לכמה מלאכות דאו' ודרבנן, וא"כ הרי אם אף הישראל רק משתתף עצמו ביחד עם האינם יהודים, לעלות ולירד בהמעלית, הרי בשעה שפותח הזרם וסתמו, (או בשעת הפתיחה גורם ג"כ להסתימה במקום הרצוי), גם הישראל בתוכם, וא"כ כוונת הפתיחה וסתימה גם בשביל הישראל, וא"כ לא מבעי' לשיטות הסוברים דאף בנר, אם נודע דעשה בשביל שניהם, אסור להנות מאורו, וכמבואר (שם /שו"ע או"ח/ בסי' רע"ו) במג"א (ס"ק ו') ובכ"פ, א"כ ג"כ בנד"ד הוי כן ברוב פעמים בודאי, שכונת הפותח הזרם בשביל כולם שעומדים שם עמו, אלא אף אם לא נאמר כדברי המג"א הנ"ל, ועי' בביאור הלכה (שם ד"ה ואם יש הוכחה) בסופו, מ"מ בנדון דידן שכפי ריבוי האנשי' מתרבה הזרם, הרי זה דומה למדורה שאיתא (שם סעי' א'), להסוברים דלא אמרינן במדורה נר לאחד נר למאה, אלא לפי ריבוי האנשים, צריכים להוסיף ולהגדיל המדורה, וע"כ אסור להתחמם משום גזירה דשמא ירבה, ובנד"ד לא רק חששא דשמא ירבה, אלא בודאי מרבה, ועוד

נראה דלא העכו"ם מרבה בזרם בשבילו, אלא הוא עצמו בעומדו שם, ומכביד על המעלית בזה מתרבה הזרם.

(ח) והנה מטעם אחרון הנ"ל, נראה לאסור, אף באופן שהמעלית הולכת כל היום בלי הרף, דמ"מ בתוספת משא, נתוסף ג"כ הזרם, דישי בו משום הנ"ל, ועוד יש לדון משום זילותא דשויו"ט, עמש"כ (בח"ב קי"ד), וכ"ז אף במדינות שהפועלים עכו"ם ורוב המשתמשים עכו"ם, מכ"ש בא"י, שהפועלים ישראל, ורוב המשתמשים ישראל, דשייך גם משום מה שגורם להמלאכות בבית התעשי' כנ"ל. יותר אין העת מספיק להאריך, והנני מודה לו בעד ההערות שהעיר אותי בנוגע להענינים שנאמרו בספריי, וחשוב בעיני לחדא מש"כ כת"ה, שהספרים שלי חשובים מאד אצלו, ונהנה מהענינים שנאמרו שם בעזה"י, וברכת כהן תחול עלי, שאזכה להוציא עוד ספרים כאלה, החביבים אצל מורי הוראה ות"ח כיה"ר. ובזה הנני דושת"ה ויזכה לנוב בשיבה דישון ורעננים עד ביאת ינון בבי"א, ואחתום בכל חותמי ברכות. יצחק יעקב ווייס.

שׁו"ת מנחת שלמה חלק א סימן צא

חקירה בגדר "מלאכת מחשבת"

יש לחקור בכלל הידוע שלענין שבת רק מלאכת מחשבת אסרה תורה, איך הדין בכה"ג שהאדם בכובדו הטבעי ולא ע"י מעשה בידים עושה מלאכה כזו שבלא"ה היא תיעשה ע"י החשמל, והכובד הטבעי של האדם אינו משפיע במאומה על עצם עשיית המלאכה להקדים או לאחר, והשינוי היחידי הוא רק בזה שהאדם בכובדו מבריה את החשמל והמלאכה נעשית עכשיו ע"י כובדו בלבד ולא ע"י החשמל אך גם אם האדם יקום ויצא באמצע חוזר שוב מיד החשמל והמלאכה תיעשה אז רק ע"י החשמל בלבד, ודוגמא לכך היא מעלית חשמלית או בטומטית כזו אשר ע"י האנשים היורדים בה לא נעשה שום חידוש או שינוי כלשהו בקצב הירידה של המעלית, להקדים או לאחר, וגם בלעדיהם נעשה ממש הכל בדיוק כמו עכשיו, דאפשר שכ"ז חשיב כלא אהנו מעשיו של האדם וכאילו לא נעשה על ידו שום דבר. [למעשה יש במעלית עוד פקוקים אחרים ומה שהזכרנו מעלית הוא רק לדוגמא כי עיקר כוונתנו הוא רק להעיר את המעיינים לברר וללבן את הגדר של האי כללא דמלאכת מחשבת אסרה תורה].

וקצת ראייה לכך ממ"ש הרע"א ריש סי' ש"ח בשם הריטב"א לענין הופך בגחלים, דאפשר שחייב מפני שמתבשל במוקדם, ולא הזכיר כלל לחוש שע"י ההיפוך משכחת שהתבשיל מתבשל כעת מגחלת של האדם, ולא מהאש שהיתה קודם (ע"ש בריטב"א שכתוב: היפוך הבשר, אבל הרע"א כתב: גחלים). וחושבני שנשמע מזה דעל אותה האש שהקדירה עומדת עליה מותר לשנותה ממקום למקום ללא שום הפסק כלל וכלל וגם אינו מקדים או מאחר בכך את הבישול, ולכן נראה, שאף אם התאורה והתנורים החשמליים הסמוכים למעלית ניזונים מזרם של המעלית במקום הזרם שמקבלים כרגיל מהרשת, ג"כ אין בזה איסור תורה, כיון שהחילוף נעשה ללא שום הפסק באמצע, דמסתבר שהיפוך הגחלים שעושה ממש בידים חמור יותר מירידת המעלית לאחר שכוח החשמל משחרר את בלם העצירה והכל נעשה מאליו רק ע"י הכובד שלהם.

עוד דוגמאות לנידון דידן: א. בס' מנחת פתים להגר"מ אריק ז"ל ובתהל"ד סי' של"ו כתבו שמותר לגרור עציץ נקוב ממקום למקום, ולא חששו כלל לזה דמעיקרא היה יונק מאליו ואילו היניקה החדשה היא רק מחמת האדם, ואף שהדבר אברהם ח"א סי' כ"ה ובש"ש הביאו מהמאירי שבת פ"א ב' שדוחה דעת המפרשים שסוברים כן, והוא עצמו כתב דחשוב כקוצר זורע, שאני התם דקעביד ממש בידים, עקירה ממקום הראשון ונטיעה במקום חדש, משא"כ הכא. ב. מבואר ברמב"ן ובריטב"א גיטין י"ט א', דכתב ע"ג כתב, וכן סיקרא ע"ג דיו, היה צריך להיות חייב בשבת מפני שהכתב הקודם חשיב כנמחק ונקרא רק מחמת הכתב החדש, וטעמא דפטור הוא רק "משום דגבי שבת מלאכת מחשבת בעינן ולא אהנו מעשיו שכבר נכתב". ג. בשו"ת הר צבי או"ח סי' קל"ה כתב לענין הוספת מים לאילן הנמצא בתוך שלולית מים, דאף שיש בילה בלח והאילן שותה תיכף גם מהמים הנוספים, מ"מ אינו חשיב כמשקה בשבת, כיון דבלא"ה שותה האילן כל צורכו. ד. במוסיף שמן בנר כתב הרא"ש בפ"ב דביצה, דטעמא דחייב הוא רק מפני שמאריך זמן ההבערה, אף על גב דיש בילה בלח והפתילה שואבת תיכף גם מהשמן הנוסף (עיין באמ"ב דיני יום טוב סי' י"ט ובמאורי אש דף ס"ב). ה. מותר לטלטל נר הדולק בכה"ג דלא הוה בסיס ונזהר לא להרחיק או לקרב את השמן לשלהבת, ואף על גב שע"י הטלטול או ע"י דפיקה חזקה בדלת ודאי משתנה מצב השמן באופן שהקרוב מתרחק והרחוק מתקרב, וגם יש שהפתילה קצרה ואינה מגעת עד לשולים, ונמצא דאף אם הוא זהיר מאד, מ"מ ע"י הטלטול עליונים למטה ותחתונים למעלה, ונמצא

שמחמת האדם דולק עכשיו שמן שלא היה דולק כלל מקודם, וע"כ כיון שלא נעשה שום שינוי בשלהבת, אינו חשיב כלל כמבעיר (אולם להאבנ"ז דסובר שמלאכת מבעיר הוא הכילוי שנעשה על ידי האש צ"ע, דנראה שהמוציא מים מדוד העומד על גבי האש אם על ידי זה נכנסים תיכף מים אחרים, ודאי חשיב כמבשל, אף אם בשעה שהוציא עדיין לא היתה היד סולדת בו, ואף על גב דבלאו הכי היה מתבשל בדוד כשיעור זה, אבל מכל מקום המים הנכנסים הרי נתבשלו רק על ידו, והכי נמי גם כאן, ועיין שם בספר מאורי אש). ו. במ"ב סי' ש"ב ס"ק נ"ה כתב שצריך לזהר שלא לשפוך מים לתוך כלי ששרוי בו בגד מלוכלך משום דשרייתו זהו כיבוסו "אם לא שהמי משרה עולים מכבר למעלה על הבגדים מסתברא דמותר", הרי חזינן שאינו חושש לזה שהמים הנוספים ג"כ משתתפים בכיבוס, והיינו מפני שבהוספת המים אין הוא מחדש שום דבר הואיל והכיבוס בלא"ה הרי נעשה ע"י המים הקודמים, וה"נ בנד"ד.

הן אמנם שבאותם הדברים שהזכרנו יש שהמלאכה רק מתייחסת אל האדם, אבל לא עשה אותה ממש בעצמו, וגם לא היתה באמצע שום הפסקה, ולכן שפיר פטור בכה"ג שבלא"ה היתה נעשית המלאכה, משא"כ בני"ד אם נחשוש שכובד האדם חשיב כעושה, הרי הכל מתחיל ונגמר ע"י האדם, אך אעפ"כ יתכן כיון שהאדם היורד נח ואינו עושה כלום והוא רק נכנס למעלית שבלא"ה היתה יורדת, וכל מה שנעשה כעת ע"י כובד האנשים היה נעשה הכל בדיוק כמו עכשיו גם אם לא היו נמצאים בה, מסתבר לכאורה דכניסת האנשים חשיב כהכנסת משא כבד לתוך המעלית ולא עבר כלל אדאורייתא, ואף לשיטת התוספות בכמה מקומות לענין אדם הנזרק על תינוק להורגו דחשיב האדם כרוצח, מ"מ אם המעלית בלא"ה יורדת על תינוק וממעכתו, מסתבר שאם נכרי מכריח לישראל להיכנס לתוך המעלית, דאף שזה בקום ועשה, אפ"ה אינו חייב למסור עצמו למיתה, כיון דלא אהנו מעשיו שהרי התינוק יימעך בלא"ה על ידי המעלית בדיוק באותו רגע, וה"נ בני"ד לענין שבת ובכה"ג שנעשה ממילא רק מחמת הכובד, נלענ"ד דמה שהמעלית מדלקת בירידתה נורות מסתבר דחשיב כאילו רק המעלית עושה את זה ולא האנשים שבתוכה, כיון שבלא"ה היתה יורדת ומדלקת. וגם נראה לכאורה כיון דכתיב לא תעשה כל מלאכה, מסתבר דמה שנעשה גם כשהוא ישן או מת אינו קרוי כלל בשם עושה (דוגמא ממ"ש התוס' בשבת צ"ד א' לענין חי נושא את עצמו, דממשכן גמרינן שלא היו נושאים דבר חי, והוא הדין נמי דלא חשיב בכה"ג כעושה מלאכה), וכיון שאם רק הכניס משא מסתבר לכאורה דחשיב רק גרמא הואיל והירידה מתחלת רק אחר כך, הוא הדין נמי כשהוא עצמו נכנס, וממילא נראה דבכהאי גוונא דנידון דידן שבלאו הכי היה נעשה ולא גרם שום חידוש, מסתבר דשפיר שרי גם שלא במקום הפסד, אך מפני שאנו מדמין אין לעשות מעשה להקל בדאורייתא בלי ראייה ברורה. מ"מ זה נוגע למעשה והדבר טעון בירור.

